

HÜQUQ**UOT 341.14****İNSAN HÜQUQLARI PRİNİPLƏRİNİN TƏMİNATI SAHƏSİNDƏ
DÖVLƏTİN MADDİ VƏ İMPLEMENTASIYA ÖHDƏLİKLƏRİ****T.İ.HÜSEYNOV, A.A.CAHANGİROVA***Bakı Dövlət Universiteti**turqay@leqcom.org; aygul.jahan@gmail.com*

Məqalədə qeyd olunur ki, insan hüquqlarının təmin edilməsi özünün xüsusi beynəlxalq hüquqi spesifikasiyinin olması, beynəlxalq hüquq sistemi çərçivəsində insan hüquqlarının ayrıca norma və prinsiplərinin formalaşması ilə xarakterizə olunmaqla inkişaf etdirilməlidir. Bu isə insan hüquqları sferasında dövlətlərin məsuliyyəti, dövlətlərin insan hüquqları beynəlxalq normativ-hüquqi bazanın daha da zənginləşməsini, hüquq normalarının bərqərar olmasını, sferasında öhdəliklərinin dəqiq müəyyən edilərək beynəlxalq nəzarət mexanizmlərinə söykənməsi və s. kimi mühüm elementləri özündə birləşdirməlidir.

Açar sözlər: norma və prinsiplərin formalaşması, normativ-hüquqi bazanın zənginləşməsi, hüquq normalarının bərqərar olması implementasiya öhdəlikləri, insan hüquqları və azadlıqlarının təminatı və s.

İnsan hüquqları sahəsində dövlətlər öz üzərlərinə müxtəlif öhdəliklər götürürlər ki, bu öhdəlikləri də iki qrupa ayırmaq olar. Bunlardan birincisi maddi öhdəliklərdir. Digəri isə implementasiya öhdəlikləridir: "İkinci qrup öhdəliklər–beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş mexanizmlərin fəaliyyəti ilə bağlı dövlətlərin həyata keçirməli olduqları vəzifələrdir. Maddi öhdəliklər, əlbəttə ki, əsas kütləni təşkil edir və çox zaman dövlətlərin insan hüquqları sahəsindəki beynəlxalq öhdəlikləri dedikdə, məhz onlar nəzərdə tutulur. Bu öhdəliklər həm bütövlükdə insan hüquqlarını, həm də ayrı-ayrı hüquq və azadlıqları əhatə edir. Müxtəlif meyarlar tətbiq etməklə, göstərilən öhdəlikləri aşağıdakı növlərə ayırmaq olar: müqavilə öhdəlikləri və beynəlxalq adətdən irəli gələn öhdəliklər; ümumi və konkret öhdəliklər; konkret öhdəliklər öz növbəsində əsas və törəmə öhdəliklərə bölünür; nəticə öhdəlikləri və davranış öhdəlikləri; pozitiv və neqativ öhdəliklər;"dərhal" və "tədricən" yerinə yetirilməli olan öhdəliklər.

Bu və ya digər müqavilənin iştirakçısı olmaqla, dövlət öz üzərinə konkret insan hüquqları ilə bağlı öhdəliklərlə yanaşı, müqavilədə təsbit olunmuş bütün hüquqlara aid olan ümumi öhdəliklər də götürür; məsələn, insan hüquqlarına hörmət etmək; insan hüquqlarının tədricən həyata keçirilməsinə səy göstərmək; insan hüquqlarını təmin etmək; insan hüquqlarını həyata keçirərkən ayrı-seçkiliyə yol verməmək; qanunvericilik və digər tədbirləri həyata keçirmək; effektiv dövlətdaxili hüquqi müdafiə vasitələrini təmin etmək və s. (Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2-ci maddəsi; İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2-ci maddəsi; Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 1-ci maddəsi və s.).

Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında Paktın 25-ci maddəsində deyilir ki, "hər cür müharibə təbliğatı qanunla qadağan edilir". Avropa Sosial Xartiyasının 7-ci maddəsinin 2-ci bəndində dövlətlərin üzərinə belə bir vəzifə qoyulur ki, qanunvericilik qaydasında uşaqların təhlükəli və zərərli işlərə buraxılmasının minimal yaş həddini müəyyən etsinlər. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci maddəsinin 1-ci bəndində göstərilir ki, "hər bir kəsin həyatı qanunla qorunur". Bütün gətirilən misallarda davranış öhdəliyi müvafiq qanunun qəbul olunmasıdır. Belə bir qanunun qəbul edilməməsi dövlətin beynəlxalq öhdəliyinin pozulması deməkdir.

Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasının üzvü olması, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını və onun müvafiq Protokollarını ratifikasiya etməsi Konvensiyada və ya əlavə Protokollarda təsbit olunmuş hüquqların pozulduğu halda və dövlətdaxili səviyyədə pozulmuş hüquqların bərpasına nail oluna bilinmədiyi hallarda vətəndaşların və dövlətin yurisdiksiyası altında olan digər şəxslərin Avropa Məhkəməsinə müraciət etməsinə imkan verir [2, s.24].

Hal-hazırda elə bir insan hüququ yoxdur ki, onun tam təmin edilməsi dövlət tərəfindən hansısa pozitiv hərəkətlər olmadan mümkün olsun.

İnsan hüquqları cəmiyyətdə və dünyada baş verən bütün ən mühüm təzahür və hadisələri ölçməyə imkan verən universal sərvətdir. Hüquq və onun mühüm tərkib hissəsi insan hüquqları, azad siyasət, siyasətçilər və dövlət hakimiyyətinin hüduqlarının müəyyən edilməsinə yönəlmişdir. İnsan hüquqlarının pozulmasına səbəb olan hər bir siyasi tədbir fərdin azadlığına qəsdədir. Onlar hüquqa əks və əxlaq qaydalarına ziddir, ona görə ki, insan hüquqları nəinki bəşəriyyətin inkişafının hüquqi təcrübəsinin əks edilməsi, həm də onun mənəvi əsasının, fərdin azadlıq və muxtariyyətinə hörmət, onların pozulmasına yol verilməməsi, xeyirxahlıq və ümumi rifah kateqoriyalarına istiqamətlənməməsi ilə əlaqədar olan şəffaflaşmasıdır [6, c.164].

Demokratik cəmiyyətdə insan hüquq və azadlıqlarının təminatı cəmiyyətin siyasi azadlıq səviyyəsini səciyyələndirir, onların reallaşma imkanları cəmiyyətin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılıdır. İnsan hüquqları və

azadlıqlarının təminatının dolğun şəkildə reallaşmasına əlverişli mühitin mövcud olduğu demokratik cəmiyyətdə bu sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi hakimiyyət qollarının müvafiq fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi mexanizminin daim təkmilləşdirilməsini tələb edir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasını ilk növbədə dövlətlər özləri təmin etməli və hüququ pozulmuş hər bir şəxsin pozulmuş hüquqlarının bərpası üçün milli səviyyədə səmərəli və real dövlətdaxili hüquq müdafiə mexanizmləri olmalıdır.

İnsan hüquqları həm beynəlxalq, həm də milli hüquqda nəzərdə tutulur. Beynəlxalq hüquqda insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində əsas sənədlərə aiddir: 1945-ci il BMTN nizamnaməsi, 1948-ci il İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə, 1966-cı il Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, 1966-cı il İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt. İnsan hüquqları sferasında bütün beynəlxalq müqavilələr onu imzalayan dövlətlərin həmin müqavilə üzrə öhdəliklərinin icrası üzrə müddəaları müəyyən edir. Həmin müddəalar elə müvafiq müqavilələrin müxtəlif maddələrində təsbit edilir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının təminatı mexanizmlərinin reallaşması tam şəkildə fərdlərin özündən asılıdır. İnsan hüquq və azadlıqlarının təminatının həqiqi reallaşması cəmiyyətdə yüksək siyasi və hüquqi şüurun, siyasi mədəniyyətin inkişafından asılıdır.

İnsan hüquqları haqqında beynəlxalq müqavilələrə onların implementasiyası ilə bağlı müddəaların daxil edilməsi daim inkişaf edir. Beynəlxalq-hüquqi aktların praktik icrası üçün dövlətdaxili orqanlar, müəyyən edilmiş mexanizmlər və onların prosedurları mühüm əhəmiyyət kəsb etməlidir. Dövlətlər bu fəaliyyətin qanunauyğunluğunun təminatının əlavə hüquqi zəmanətlərini yaratmalıdır. Müqavilələrdə və başqa normativ aktlarda müvafiq implementasion normaların mövcudluğu qərarların qəbul olunmasının və onların icrası arasındakı məsafəni azaldır. Beləliklə, beynəlxalq hüquq sənədlərindəki müddəaların qanunvericilikdə təsbit edilməsi beynəlxalq hüquqla müəyyən edilmiş minimal standartlardan daha səmərəli ola bilər.

İnsan hüquqlarının təminatı məsələsi hər bir dövlətin ən ümdə vəzifəsi olmaqla, onun fəaliyyətinin əsas prioritetini təşkil edir. Bu fəaliyyət isə özünü insan hüquqlarına dair milli qanunvericilik bazasının yaradılmasında, bu sahədə beynəlxalq sənədlərin ratifikasiyası və orada nəzərdə tutulan beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqi implementasiyasında, bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlığın qurulmasında və bu hüquqların təmin olunması üzrə işlək institusional mexanizmlərin təsis edilməsində büruzə verir. İnsan hüquqları haqqında beynəlxalq müqavilələrə onların implementasiyası ilə bağlı müddəaların daxil edilməsi daim inkişaf edir. Beynəlxalq-hüquqi aktların praktik icrası üçün dövlət-

daxili orqanlar, müəyyən edilmiş mexanizmlər və onların prosedurları mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

İnsan hüquqlarının gözlənilmədiyi halda demokratiyadan danışmaq üçün heç bir əsas ola bilməz. Məhz bu səbəbdəndir ki, demokratik ənənələrə söykənən stabil cəmiyyət quruculuğunda maraqlı olan istənilən dövlət öz konstitusiyasında insan hüquqlarına xüsusi yer ayırırlar. Bununla bərabər insan hüquqlarının qorunmasının beynəlxalq mexanizmləri sürətlə təkmilləşərək daha təsirli olmaqdadırlar. İnsan hüquqları və əsas azadlıqların təmin edilməsi prinsipi şəxslərin hüquqi vəziyyətini ehtiva etməklə siyasi-hüquqi ideyaların yuridik anlamda ifadə edilməsidir və dövlət-şəxsiyyət qarşılıqlı münasibətlərinin xarakterini müəyyən edir.

İnsan hüquqlarının müdafiəsi üçün daxili amillər birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətlər insan hüquqları haqda beynəlxalq normaların implementasiyası mexanizm və proseduralarını müəyyən edərək insan hüquqları haqqında müqavilələrin praktiki həyata keçirilməsini təkcə özləri üçün asanlaşdırmır, həm də bu fəaliyyətin hüququayğunluğunun təmin edilməsinə əlavə təminatlar yaradır.

İnsan hüquqlarının təmin edilməsində dövlət birinci yerdə dursa da, beynəlxalq mexanizm və prosedurların əhəmiyyətini qiymətləndirməmək mümkün deyil. İnsanın özü və deməli, onun hüquq və azadlıqları əsas amildir ki, onun naminə tərksilah olunmaq, bizi əhatə edən ətraf mühiti mühafizə etmək, fəzanı fəth etmək, kontinental şelfin sərvətlərindən istifadə etmək zəruridir.

İnsan hüquqları və azadlıqlarının inkişafı hər bir müasir cəmiyyətin iqtisadi və elmi texniki tərəqqisinin vacib şərti olsa da, onlardan hansısa başqa məqsədlərə nail olmaq vasitəsi kimi istifadə etmək olmaz. Əksinə, cəmiyyətin inkişafı insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına yönəldilməlidir. Beləliklə, insan hüquqlarının müdafiəsində bütün – həm dövlət-daxili, həm də beynəlxalq səylər vacibdir [4, c.106].

Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına daxil olarkən öz qanunvericiliyinin əsas beynəlxalq-hüquqi normalara və prinsiplərə uyğunlaşdırmaq öhdəliyini götürməklə yanaşı təsdiq etmişdir ki, bu prinsip və normalara insan hüquqlarının müdafiə edilməsi və onlara hörmət bəslənməsi, dövlətimizdə Avropa standartları mexanizmlərinin, demokratik hüququn tətbiq edilməsi praktikasının bərqərar olması, insan hüquqlarının müdafiəsi və həvəsləndirilməsi sahəsində həm milli, həm də beynəlxalq sistemlərin səmərəsinin artırılması naminə riayət edilməlidir.

Beynəlxalq səviyyədə fəallıq və bir çox beynəlxalq problemlərin həllində iştirak edən dövlətləri bir-birləri ilə siyasi, iqtisadi və s. münasibətlərə daxil olmağa, beynəlxalq müqavilələr bağlamağa cəlb edir. Belə münasibətlərdə dövlətlər həm öz milli maraqlarını nəzərə alır, həmçinin beynəlxalq

hüququn norma və prinsiplərinə də riayət edirlər. Beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquqa təsiri aşkardır. İnsan hüquqları sferasında bütün beynəlxalq müqavilələr onu imzalayan dövlətlərin həmin müqavilə üzrə öhdəliklərini müəyyən edir. Qəbul olunmuşdur ki, insan hüquq və azadlıqlarına dair standartların əsasını İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə təşkil edir. 10 dekabr 1948-ci ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş bu sənəd sonradan qəbul olunmuş və dövlətlər tərəfindən tanınmış insan hüquq və azadlıqlarına dair çoxsaylı beynəlxalq razılaşmalarda əks olunan hüquq və azadlıqların əsasını təşkil edir.

BMT nizamnaməsinə insan hüquq və azadlıqlarına dair konkret müdəcəlar daxil edilməyib. Lakin bu sənəd ilk beynəlxalq hüquqi sənədlərdən biri və ən əsasıdır ki, orada şəxsin hüquqlarının universal təminatının zərurəti əks olunmuşdur. Bu sənəddə həmçinin hər hansı ayrı-seçkilik qoymadan hər bir kəsin hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsipi əks olunmuşdur.

Müasir qloballaşma şəraitində universal səviyyədə insan hüquqlarının məzmunu və xüsusiyyətləri əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmiş və onların müvafiq beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsini tələb edən problemlərin geniş spektrini əhatə etmişdir. Bura İnsan hüquqlarının genişlənməsi, dövlətlərin insan hüquqları sferasında beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirməməsi, dövlətlərin insan hüquqları sferasında məsuliyyəti ilə əlaqədar ciddi beynəlxalq öhdəliklər nəzərdə tutan beynəlxalq hüquq normalarının olmaması və s. xüsusi qeyd edilməlidir.

Qeyd edək ki, insan hüquqlarının beynəlxalq standartları dedikdə, müasir beynəlxalq hüququn müəyyən normaları başa düşülür. Bu normalar dövlətin elə ümumdemokratik tələblərini və öhdəliklərini nəzərdə tutur ki, dövlətlər özünün ictimai quruluşunu, milli inkişafını və s. nəzərə almaqla onları öz sistemində həyata keçirir və konkretləşdirir [3, s.89].

İnsan hüquqlarının təmin edilməsi özünün xüsusi beynəlxalq hüquqi spesifikasiyinin olması, beynəlxalq hüquq sistemi çərçivəsində insan hüquqlarının ayrıca norma və prinsiplərinin formalaşması ilə xarakterizə olunmaqla inkişaf etdirilməlidir. Bu isə insan hüquqları sferasında dövlətlərin məsuliyyəti, beynəlxalq normativ-hüquqi bazanın daha da zənginləşməsini, hüquq normaların bərqərar olmasını, dövlətlərin insan hüquqları sferasında öhdəliklərinin dəqiq müəyyən edilərək beynəlxalq nəzarət mexanizmlərinə söykənməsi və s. kimi mühüm elementləri özündə birləşdirməlidir [8, c.205].

Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri beynəlxalq hüquq sisteminin əsasını təşkil edir və beynəlxalq-hüquqi tənzimləmədə ən başlıca yer məhz onlara məxsusdur. Belə ki, heç bir beynəlxalq hüquq norması beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə zidd ola bilməz. Belə ki, Bəyannamədə birbaşa olaraq qeyd edilir ki, beynəlxalq hüququn prinsiplərinin tövsifi və tətbiqi

zamanı onlar qarşılıqlı əlaqədə olurlar və hər bir prinsipin başqa prinsiplərlə birgə nəzərdən keçirilməsi zəruridir.

İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında mühüm beynəlxalq hüquqi aktlarda öz əksini tapmış universal normaya əsasən, müvafiq konvensiyanın və ya paktın iştirakçısı olan hər bir dövlət öz fəaliyyətində bu hüquq və azadlıqlara hörmət prinsipini rəhbər tutmağa, hər hansı bir ayrışçılığa yol vermədən bunlara riayət etməyə və həmin dəyərləri öz milli qanunvericilik sistemlərində əks etdirməyə borcludur. İnsan hüquqları və azadlıqlarına hörmət prinsipi ümumi xarakter daşıyan vəzifə kimi üzv-dövlətin yurisdiksiyasında olan bütün şəxslər barəsində bu hüquq və azadlıqlara şərtsiz riayət edilməsini nəzərdə tutur.

XXI əsrdə beynəlxalq hüquq və beynəlxalq hüquqda insan hüquqları dinamik çoxsahəli sistemə çevrilir ki, bu da bir tərəfdən bu hüquq sisteminin özünün qloballaşma təhdidləri və çağırışlarının təsiri altında, digər tərəfdən beynəlxalq münasibətlərin özlərinin sürətli transformasiyasına dəyişmək qabiliyyəti ilə bağlıdır. Proses İnsan hüquqları sferasında dövlətlərin müvafiq sistemlərini nəzərdə tutan təşkilati və müqavilə mexanizmlərində iştirakını, o cümlədən həmin normaların dövlətdaxili qanunvericiliyə səmərəli implementasiyasını həyata keçirən dövlətdaxili qanunvericilik sistemlərinin (normativ və təşkilati) formalaşdırılması ilə davam etməlidir [7, c.124].

Bir sıra dövlətlərin konstitusiyaları və eləcə də AR Konstitusiyası beynəlxalq hüququ təkcə ölkənin hüquq sisteminin tərkib hissəsi elan etmir, həm də ona birbaşa və qanunlar qarşısında üstün hüquqi qüvvə verir. Onlar qanunlar qarşısında prioritetə malikdirlər və ölkə əhalisi üçün birbaşa hüquq və vəzifələr yaradırlar. Bu müddəə özü icra olunandırsa, heç bir əlavə implementasiya edən qanun olmadan beynəlxalq hüquq normalarını tətbiq edə bilmək imkanı verir. Lakin, təcrübə göstərir ki, beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi yalnız o halda mümkündür ki, onlar milli hüquq normaları ilə ziddiyyət təşkil etməsinlər. Bu cür ziddiyyət zamanı məsələ Konstitusiya Məhkəməsinin baxışına təqdim edilir və o beynəlxalq hüquqa zidd qanunu qeyri-konstitusion elan edə bilər.

Beynəlxalq hüququn, o cümlədən beynəlxalq insan hüquqları standartlarının dövlətdaxili implementasiyası üçün adekvat hüquqi əsas müəyyən edən 12 noyabr 1995-ci il tarixli AR Konstitusiyası və AR tərəfindən insan hüquqları sahəsində qəbul edilmiş digər normativ-hüquqi aktlar beynəlxalq hüquq normalarına hörmət prinsipi üzərində qurulmuşdur. Konstitusiyada insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunması qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının üzərinə mühüm bir vəzifə kimi qoyulmuşdur. Eyni zamanda, Konstitusiya ilə insan və vətəndaş hüquqlarının üstünlüyü və ölkə ərazisində birbaşa qüvvəsi elan edilir, onların təmin olunması AR-in ali məqsədi olduğu bəyan edilir.

İnsan hüquqlarının müdafiəsində mühüm beynəlxalq normalarla yanaşı, bu sahədə beynəlxalq nəzarət mexanizmləri praktikasının, xüsusən də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi presedent hüququnun tətbiqi xüsusi yer tutur. AR Prezidentinin 2006-cı il 19 yanvar tarixli «Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə» Fərmanının 6-cı bəndində AR Ali Məhkəməsi və AR Apelyasiya Məhkəmələrinə tövsiyə edilmişdir ki, insan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işini təşkil etsinlər və onu məhkəmə təcrübəsində nəzərə alsınlar. Daha sonra, «Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edilməsi haqqında» AR Prezidentinin 28 dekabr 2006-cı il tarixli Sərəncamının 5-ci bəndində AR Konstitusiya Məhkəməsinə və AR Ali Məhkəməsinə tövsiyə edilmişdir ki, insan hüquqlarının müdafiəsini tənzimləyən beynəlxalq sənədlərin müddələrinin məhkəmə təcrübəsində tətbiqini təmin etsinlər.

Beynəlxalq hüquq və dövlətdaxili hüququn nisbəti məsələsi beynəlxalq hüquq nəzəriyyəsində başlıca məsələlərdən biridir. Bu iki sistemin nisbəti müasir dövrdə beynəlxalq əməkdaşlığın müxtəlif formalarının sürətli inkişafı, beynəlmilləşmə prosesinin dərinləşməsi, iqtisadi inteqrasiya prosesləri ilə əlaqədar xüsusilə böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bütün bu amillər dövlətlərin beynəlxalq hüququn təkcə ənənəvi sahələrində deyil, həm də əvəllər onların milli-hüquqi tənzimləmə predmetinə daxil olan sahələrində öz fəaliyyətini uzlaşdırmaq üçün ondan daha geniş istifadə etməli olduqlarının zəruriliyini şərtləndirir [9, c.144].

İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquq prinsip və normalarının təşəkkülü və inkişafı labüd olaraq onun dövlətdaxili qanunvericiliklə nisbəti məsələsini ortaya çıxarır. Beynəlxalq hüquq və dövlətdaxili hüquq daim inkişaf edir, dəyişir və bu onların qarşılıqlı təsirini şərtləndirir və onların ümumilikdə, xüsusilə də insan hüquqları sahəsində nisbəti məsələsini kəskin nəzəri-praktiki problemə çevirir. Ona maraqlı «soyuq müharibənin» qurtarması, gərginliyin azalması, beynəlxalq anlaşma və əlaqələrin intensivləşməsi, xalqların həyatının beynəlmilləşməsi prosesinin, iqtisadi və müəyyən dərəcədə siyasi inteqrasiyanın, beynəlxalq münasibətlərdə insan amilinin rolunun yüksəlməsi ilə əlaqədar xüsusilə artır [10, c.156].

Beynəlxalq hüquq doktrinasında beynəlxalq hüquq və dövlətdaxili hüququn nisbətində münasibətdə müxtəlif baxışlar mövcuddur. Bəzi alimlər dualist, başqaları monist konsepsiyasını müdafiə edirlər. Dualizmin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, beynəlxalq hüquq və dövlətdaxili hüquqa bir-birindən fərqli, lakin qarşılıqlı əlaqəli sistem kimi baxılır. Bu konsepsiyaya görə heç bir hüquq qaydası başqası üçün norma yarada bilməz və onu dəyişdirə bilməz.

İnsan Hüquqları sahəsində insan hüquqları prinsiplərinin müdafiəsi üzrə milli mexanizmlər vacib rol oynayır. Milli mexanizmlər dedikdə ilk növbədə müvafiq dövlətdaxili orqanlar nəzərdə tutulur. Bununla belə və-təndaş cəmiyyəti qurumları və kütləvi informasiya vasitələri də öz fəali-yətlərində insan hüquqlarını müdafiə edən milli mexanizmlər rolunda çıxış edə bilirlər. Belə olan halda insan hüquqlarını müdafiə edən milli təsisatlar hökumət və qeyri-hökumət təsisatlarına bölünür.

Dövlətdaxili hüquq həmin dövlətdə beynəlxalq hüququn bütünlüklə və ya qismən tətbiq olunmasını nəzərdə tutarsa, bu yalnız dövlətdaxili hüquq üstünlüyünün, beynəlxalq hüquq normalarının qəbul edilməsi və ya trans-formasiyasının təzahürüdür. Bu hüquq sistemləri arasında kolliziya olduqda dualist nəzəriyyə tərəfdarı «milli məhkəmə milli qanunu tətbiq edir» nöqtəyi nəzərindən çıxış edir. Dualizm sıx sürətdə pozitivist doktrina ilə əlaqədardır ki, bu dövlətlərin praktikasından başqa beynəlxalq hüququn digər mən-bələrinin qüvvəsini də heçə endirməyə meyllidir [11, p.48].

Dövlətdaxili hüququn primatlığı nəzəriyyəsi başlıca olaraq XIX əsrin II yarısı - XX əsrin əvvəlində alman alimləri arasında öz tərəfdarlarını tap-mışdı. Onlar milli dövləti «yer üzündə mütləq hakimiyyət» adlandıran və bu hakimiyyəti öz iradəsinə görə tək-cə dövlətdaxili hüququ deyil, beynəlxalq hüququ da dəyişdirməyə qabil hesab edən Hegelin təsiri altında olmuşlar. Hazırda manizm nəzəriyyəsi tərəfdarlarının böyük əksəriyyəti beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquq üzərində üstünlüyü fikrini müdafiə edir. Müasir beynəlxalq münasibətlərdə bu üstünlüyün bir sıra alimlər tərəfindən tanın-ması onların dövlət suverenliyindən tamamilə imtina etməklə dünya dövləti və dünya hüququ yaratmaq ideyasını irəli sürmələri ilə əlaqədardır.

Müasir mərhələdə bütün dünya dövlətlərinin qəbul etdikləri reallıq ondan ibarətdir ki, insan hüquqlarını qəbul etmədən, onların normativ əsas-larını şərtləndirmədən və qorunması mexanizmlərini inkişaf etdirmədən sta-bil cəmiyyət qurmaq qeyri-mümkündür. İnsan hüquqlarının gözlənilmədiyi halda demokratiyadan danışmaq üçün heç bir əsas ola bilməz. Məhz bu sə-bəbdəndir ki, demokratik ənənələrə söykənən stabil cəmiyyət quruculu-ğunda maraqlı olan istənilən dövlət öz konstitusiyasında insan hüquqlarına xüsusi yer ayırırlar. Bununla bərabər insan hüquqlarının qorunmasının bey-nəlxalq mexanizmləri sürətlə təkmilləşərək daha təsirli olmaqdadırlar. Müa-sir dünyanın mühüm problemlərindən biri də müasir dünya insanların daxil olduğu sosial münasibətlərin qloballaşmasının ən mühüm sahələrində insan hüquqlarının vəziyyətini təhlil etməkdir: sosial, ekoloji, demoqrafik, miqrasiya; insan hüquq və mənafələrinin qloballaşma prosesləri ilə qarşılıqlı təsirinə müsbət və mənfi tərəflərini, insan və xalqların hüquq və ləyaqətini qorumağa və müdafiə etməyə çağırılan milli dövlətlərin rolunu göstərmək. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunmasında beynəlxalq qurumların rolu

hal-hazırda xüsusilə artır ki, bu qurumların heç də həmişə belə müdafiə mexanizmləri yoxdur və ya təkmilləşməkdədir. Müasir dünya minlərlə insanın həyatına son qoyan müharibələr, dövlətlərarası və vətəndaş millətlərarası münaqişələr, insanların normal həyatını məhv edən saysız-hesabsız fəlakətlərlə müşayiət olunur. Buna görə də silahlı beynəlxalq və daxili münaqişələr zamanı insanı, onun həyatını, ləyaqətini, evini, əmlakını qorumaq üçün nəzərdə tutulmuş humanitar hüququn mahiyyətinə çox diqqət yetirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqlarının beynəlxalq hüquqi müdafiəsi. – Bakı: - 2019.
2. Əliyev Z.H.. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Dərs vəsaiti. – Bakı: AZSEA, - 2012.
3. Qənbərov D. İnsan hüquqlarının nəzəri-hüquqi əsasları və onların qorunması problemi. – Bakı: Papirus NP, - 2016.
4. Гусейнов Л.Г. Международного правовое обязательства государств в области права человека. – Баку: - 1998.
5. Азаров А.Я. Система защиты прав и свобод человека. – Москва: Московская школа прав человека, - 2010.
6. Афанасьева С.А. Реализация политических прав свобод человека и гражданина. – Москва: Экон-информ, - 2012.
7. Лукашук. О.И. Задачи и принципы толкования норм международного права. – Москва: - 1996.
8. Захарова Н.В. Выполнение обязательств вытекающих из международного договора. – Москва: - 2017.
9. Марочкин С.Ю Проблемы реализации норм международного права. – Москва: - 1988.
10. Donnelly J. Universal Human Rights in theory and practice. Third edition. – London: Cornell University Press, - 2013.
11. Stearns N.Peter. Human Rights in World History. - London and New York: Routledge, - 2012.

МАТЕРИАЛЬНЫЕ И ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА ГОСУДАРСТВА В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИНЦИПОВ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Т.И.ГУСЕЙНОВ, А.А.ДЖАХАНГИРОВА

РЕЗЮМЕ

В статье отмечается, что обеспечение прав человека должно развиваться путем обладания своей особой международно-правовой спецификой и формирования отдельных норм и принципов прав человека в рамках международно-правовой системы. Это ответственность государств в сфере прав человека, дальнейшее обогащение правозащитной международной нормативно-правовой базы государств, установление правовых норм, четкое определение своих обязательств в этой сфере и опора на международные стандарты, механизмы контроля и т.п. должны включать в себя самые важные элементы.

Ключевые слова: формирование норм и принципов, обогащение нормативно-правовой базы, установление правовых норм, обязательства по их реализации, гарантия прав и свобод человека и т.д.

MATERIAL AND IMPLEMENTATION OBLIGATIONS OF THE STATE IN THE FIELD OF ENSURING THE PRINCIPLES OF HUMAN RIGHTS

T.I.HUSEYNOV, A.A.CAHANGIROVA

SUMMARY

It is noted in the article that the provision of human rights should be developed by having its own special international legal specificity and the formation of separate norms and principles of human rights within the framework of the international legal system. This is the responsibility of the states in the sphere of human rights, the further enrichment of the human rights international normative-legal base of the states, the establishment of legal norms, the precise definition of their obligations in the sphere and the reliance on international control mechanisms, etc. should include such important elements.

Keywords: formation of norms and principles, enrichment of the normative-legal base, establishment of legal norms, implementation obligations, guarantee of human rights and freedoms, etc.